

PREŠEREN, BLEIWEIS, LEVSTIK IN SLOVENSTVO

Janko Kos

O Prešernovi navzočnosti v slovenskem kulturnem prostoru govorijo iz leta v leto najglasneje prav obletnice njegove smrti. Toda te so seveda v glavnem zunanje, marsikomu že gola formalnost. O njegovi resnični navzočnosti zgovorneje pričajo razmišljanja, ki se še zmeraj ukvarjajo s Prešernovim mestom v slovenski kulturi in družbi, z njegovo današnjo aktualnostjo, z njegovim pomenom za slovenstvo *tu in zdaj*.

Takšnih razmišljanj se tudi v zadnjem času ni zmanjkalo; morda jih je celo več kot prejšnja leta. Ali pa ne dokazuje prav to, da živi Prešeren v slovenskem kulturnem prostoru ne samo formalno, ampak še zmeraj tudi vsebinsko, naj mislimo o njegovem pomenu za današnje čase kakorkoli? Zato se zdi najprimernejši spomin na Prešerna pogovor z idejami, ki se ob njem še zmeraj zapletajo in razpletajo; pogovor zato, da bi še enkrat dognali, kaj nas z njim veže, kaj pa morda oddaljuje od njega.

Ena takšnih idej se je v prejšnjem letu rodila v duhovnem krogu mlajših generacij. Seveda ni zanimiva zaradi svojega izvora, ampak zaradi smisla, morda tudi zaradi teženj, iz katerih ta smisel poteka. Njen namen je znova določiti Prešernu mesto v našem kulturnem, socialnem in celo političnem življenju; pa ne le Prešernu, ampak še drugim izrazitim predstavnikom slovenstva v 19. stoletju — Bleiweisu, Koseskemu in Levstiku, da o manj značilnih sploh ne govorimo. In tako je kar samo po sebi razumljivo, da gre za obsežen splet idej, ki bi jih na kratko komaj lahko povzeli. Vendar bo za naš namen zadostovalo nekaj važnejših drobcev. Po teoriji, za katero gre, izhajajo Prešeren, Bleiweis, Levstik, Koseski in še marsikdo tistega časa kljub razločkom iz skupnega temelja. Ta temelj je predstava, ki jo imajo o slovenskem narodu in odnosu literature do naroda. Njen začetek je v Prešernovem pesništvu, zato gre Prešernu ne le prvenstvo, ampak tudi sijaj začetka; ker jo je prvi izrekel, je v njegovi besedi ohranjena najprvotneje, zato pa najbolj pesniško — v primeri s Koseskim, kjer je postala groteskna, ali pa z Levstikom, kjer se ponavlja. Začetek je namreč »najsilnejši«, kot pravi ta teorija, uporabljajoč znano Heideggerjevo besedo za začetek filozofije pri Grkih. Bistvo iz Prešerna izhajajoče predstave o narodu in literaturi je pa, da je narod temelj vsega, tudi literature. Literatura je utemeljena na narodu. Prav to naj bi mislili tudi Bleiweis, z njim Koseski in njun nasprotnik Levstik, nato pa še vsi drugi nosivci slovenskega duha v 19. in 20. stoletju; začetke drugačne misli najdemo šele pri mladih pesnikih našega časa. Seveda so med prešernovsko in blei-

weisovsko različico iste predstave razločki. Prešernu slovenski narod še ni nekaj zares stvarnega, ampak mogoča prihodnost; narod je šele čisti namen in načrt. Nasprotno je za Bleiweisa narod že tu, kot nekaj dejanskega. In podobno tudi Koseskemu, pri katerem se pa že kar nazorno izkaže, da je ta misel slepilo, saj slovenskega naroda v pravem pomenu besede v tem času vendarle še ni bilo; od tod groteskni značaj njegove poezije. Kako je v tem pogledu z Levstikom, ni čisto jasno — včasih se zdi bližji Bleiweisu, drugič Prešernu. Toda vsekakor po zadržilih te teorije velja, da je Levstik z Bleiweisom istih misli o tem, kdo je pravi nosivec slovenske narodne skupnosti, in to je trdni kmet.

Iz takšnih pogledov na Prešerna, Bleiweisa, Koseskega in Levstika sledijo zanimiva prevrednotenja njihovega pomena. Prešernovska različica, ki ji je narod čisti namen za prihodnost, je sicer pesniško idealna, toda v praksi kriva, da si je lahko Bleiweis lastil narodno vodstvo. Če je namreč narod samó čisti namen, je sedanost gibanje k cilju; to gibanje mora biti enotno, če naj ga doseže, enotno je pa lahko samo v slogi; zato se je nemalokrat potrebno odreči svobodi, ki bi rušila enotnost, koristila pa nasprotnikom naroda. Nasprotno je treba Bleiweisu priznati, da se mu je zaradi stvarnega pogleda na sedanost posrečilo rešiti marsikatero vprašanje, važno za narodovo rast. Levstikov boj z Bleiweisom ni izviral iz različnih svetovnonazorskih, kaj šele socialnih izhodišč, saj sta se oba sklicevala na kmeta; torej je šlo deloma za prestižno nasprotje. Pa tudi Prešeren in Koseski nista kot noč in dan vsaksebi, ampak predstavnika dveh smeri, potekajočih iz istega izvira — Prešeren je v bistvu lirik, ki postaja epičen, Koseski je epik, hkrati pa vendarle liričen. Koseski je utemeljitelj ene od koordinat, ob katerih se slovensko slovstvo razvija do današnjega časa.

Teh nekaj drobcev dovolj jasno opozarja na prizadevanje, kako z *novih vidikov razložiti idejna in socialna izhodišča slovenstva v 19. stoletju*, izhodišča, iz katerih je navsezadnje nastala današnja podoba družbe in kulture na Slovenskem. O namenu, iz katerega je nastalo to prizadevanje, lahko samo ugibamo. Morda gre za željo prepričati sebe in druge, da živi dandanes slovenski narod že iz čisto druge perspektive, kot je bila Prešernova; da narod ni več čisti načrt za prihodnost, ampak empirična danost, vendar s to razliko, da v Bleiweisovem času ta danost še ni bila čista resnica in je bilo Veselovo pesništvo prav zaradi fiktivnosti te misli groteskno, medtem ko je postala v današnjem času že stvarnost. Ali nemara iz tega sledi, da je Prešernova zamisel slovenstva dandanes prav zato odveč in se potrjuje Bleiweisova predstava? Morda pa sta obe preživeli, saj kljub razločkom raseta iz skupne misli o tem, da je slovensko življenje utemeljeno v narodu; hkrati z mislijo o narodu kot temelju vsega se torej ukinja tudi nasprotje med Prešernom in Bleiweisom, Koseskim in Levstikom, tako da so nam vsi samo še predstavniki dobe, ki je v celoti presežena in jo lahko obravnavamo samo še znanstveno, z višjega stališča.

O vsem tem nam ta teorija ne pove nič določnega. O njenem namenu lahko kvečjemu sklepamo na podlagi tistega, kar ostaja v nji neizrečeno. Prav zato jo je potrebno pretresti s čimbolj logičnega in historično stvarnega stališča — ne da bi branili tradicionalne predstave

o Prešernu ali Bleiweisu, Levstiku ali Koseskem, ampak da bi za potrebe našega časa dognali, kaj je na stvari. Brž ko se pa odločimo za tak pogled, že ne moremo mimo pomislov. Predvsem se seveda ni mogoče strinjati z mislijo, da je bil Prešernu narod temelj literature in vir njegovega smisla, in da so podobno mislili Bleiweis, Koseski in Levstik. Če naj zadostimo zgodovinski resnici, moramo reči o Prešernu prav narobe. Ne literatura na narodu, ampak narod — kot idealna narodna skupnost — naj bo utemeljen na literaturi, oziroma širše in pravilneje rečeno, na kulturi. Takšna je Prešernova misel, kot jo razberemo iz njegovega dela, življenja in delovanja, pa še iz podobnih misli Matija Čopa. Sedanja ali prihodnja slovenska skupnost mu je vredna samo toliko, kolikor se v nji uresničuje kultura. Narod Prešernu ni niti temelj niti izvir vsega drugega, ampak prostor in sredstvo za razmah kulture. Za katero kulturo mu je šlo, se kar samo razume — nikakor ne za nekakšno samosvojo in izvirno slovensko, pač pa za evropsko kulturo od antike do sočasne romantike, toda preneseno na Slovensko, v slovenski jezik in duha, ter gojeno po njenih izvirnih močeh. Kaj pomeni kultura, Prešeren in Čop nista nikjer jasno zapisala, toda če naj izrečemo, kar je ostalo nezapisano, jima gotovo ni bila samo estetska igra in akademska zabava, ampak stvarna življenjska norma, ki ji je cilj kultivirati posameznikovo osebnost v vseh pogledih — svetovnonazorskem, socialnem, moralnem in nazadnje tudi političnem. Namen kulture je omikati človeka za cilj, ki so ga Grki in Rimljani skušali zajeti v pojme »paideia« ali »humanitas«, toda dopolnjen z novimi razsežnostmi, pridobljenimi iz krščanstva, renesanse, razsvetljenstva in romantike. Širjenju in utrjevanju takšne kulture naj služi slovenska narodna skupnost — takšna je bila Prešernova in Čopova misel v svojem najglobljem jedru. Prešeren seveda ni zavračal možnosti in nujnosti, da bi se v tej skupnosti skrbelo za vse tiste gospodarske, socialne in politične zadeve, ki so potrebne za posameznikov obstoj. Da sicer nikakor ni bil naklonjen zasebnemu bogatenju nekultiviranega srednjega sloja, kažeta *Elegija svojim rojakam* in *Glosa*; da pa je bil z vso dušo za splošno koristne družbene naprave, vemo iz pesmi *Janezu N. Hradeckitu*. Vsaj od *Zdravljice* naprej je predvideval tudi politične, državne in celo vojaške oblike boja za takšno narodno skupnost. Toda o tem, da je videl njeno pravo podlago edino v kulturi, ne more biti dvoma. Narod mu ni bil niti izvirna niti apriorna vrednota, ampak podrejen univerzalnemu kulturnemu pojmu.

Podobno je z vprašanjem, ali mu je slovenski narod zares pomenil načrt za prihodnost, ne pa že nekaj v sedanjosti obstojnega. Vprašanje skriva v sebi pravzaprav več vidikov. Slovenstvo, Slovenci in slovenska narodnost so mu bili nedvomno že tudi stvarnost v smislu historične in zemljepisne navzočnosti, s tem pa nekaj empirično danega. Idealne narodne skupnosti v sedanjosti seveda še ni pripoznal, saj kultura na Slovenskem še ni prerasla v organizem, ki bi zajel vse Slovence, pa tudi socialnih in političnih oporišč za tak organizem še ni bilo nikjer najti. V tem smislu mu je bil slovenski narod šele načrt za prihodnost. In kaj mu je pomenil kot razčlenjena celostna družba? Najbolj pravi odgovor bo najbrž ta, da mu je bil hkrati sedanjost in prihodnost; deloma že stvarnost, deloma šele možnost — kakršne so bile pač razmere pred

letom 1848, ko slovenske družbe v sociološkem pomenu besede zares še ni bilo, obstajali so pa že elementi zanjo. Živeli smo v okviru predindustrijske družbe, ki je bila po svoji razslojenosti še stanovska. V mejah slovenske narodnosti sta obstajala stari srednji in nižji sloj; vodilne plasti, ki je za razčlenjeno družbo prav tako bistvena, še ni bilo. Pač pa je slovenstvu pripadala obsežna plast nižje duhovščine, ki v socialnem pogledu opravlja pravzaprav uradniško funkcijo. Od razsvetljenstva sèm so poganjali zametki kulturniškega sloja, in temu je pripadal tudi Prešeren. Da je prav temu sloju kot nosivcu kulture pripisoval v prihodnji narodni skupnosti pomembno vlogo, najbrž ni mogoče dvomiti. Po vsem tem je upravičena domneva, da je slovenski narod kot celostna, na znotraj razčlenjena družba tudi zanj vsaj deloma že obstajal, sicer pa bil še stvar prihodnosti. Ne vemo seveda, kako je gledal na možnost vodilnega sloja, ki bi se utegnil pojaviti v bolj razvitih razmerah. Prvi hladni stiki z Bleiweisom bi kazali, da ga ni spremljal z naklonjenostjo. Ali je vodilnemu sloju kar a priori, se pravi z demokratično utopičnega stališča jemal pravico do obstoja? Ali pa ga je sodil predvsem po njegovem odnosu do kulture? Ta možnost se zdi verjetnejša, saj je tudi na srednji in uradniški sloj gledal predvsem z vidika njune kulturnosti ali nekulturnosti.

Bleiweisova zamisel slovenstva se v obeh točkah — kaj je temelj naroda in ali ta sploh že obstaja — bistveno razločuje od Prešernove, naj jo obračamo tako ali drugače. Resda tudi Bleiweisu narod sam po sebi nikakor še ni temelj vsega drugega in tudi ne literature. Tudi po njegovi misli temelji narod na širši osnovi, ki naj ji bo slovenstvo medij za uresničevanje. Vendar te osnove ne vidi v kulturi, kot sta jo razumela Prešeren in Čop, pač pa v racionalizirani materialni, tehnični, delovni uspešnosti v okviru zasebnega meščanskega gospodarjenja in obstoječe avstrijske države. Slovenec naj postane razumen, izobražen in soliden gospodar, ali po današnje povedano, proizvajavec, da bo lahko v danih državnih in družbenih razmerah, ki jih ni niti mogoče niti potrebno kaj prida spremeniti, dosegel čim višjo stopnjo racionalnega, stvarnega, praktično uspešnega življenja. Prostora za preveč kulture, ki bi napravljala osebnost neprimerno za gospodarski in življenjski racionalizem, v takšni zamisli seveda ni; pa tudi ne za prehudo versko gorečnost po želji Luka Jerana, saj bi tudi ta po svoje onemogočala zares racionalno in praktično življenje.

Od tod je pa že mogoče videti, kako je Bleiweis pojmoval obstoj slovenskega naroda. Najprej ga je seveda priznaval za obstoječo stvarnost v podobi Slovencev, ki so sicer še neizobraženi, slabi in nerazsvetljeni gospodarji, a so vendar že tu. Za idejno narodno skupnost bi bilo tudi z Bleiweisovega stališča mogoče trditi, da pravzaprav še ne obstaja, saj narod še ni dosegel prave stopnje umskega, gospodarskega in drugega razvoja — in jedro prihodnje narodne skupnosti bo razumna gospodarska in socialna praktičnost, ne pa kultura. Pa tudi Bleiweisovo razmerje do naroda, v sociološkem pomenu razslojene celostne družbe, je nekoliko drugačno od Prešernovega. Najbrž iz preprostega razloga, da je slovenska družba prav po letu 1848 razširila svoj obseg in se dopolnila z novimi socialnimi elementi. Živahneje se je razmahnil novi srednji

sloj, kulturniški sloj se je razširil in utrdil, nižji sloj se je začel na novo oblikovati, v območje slovenstva je prešel del uradniškega sloja. In kar je najvažnejše — v tem času se je začel porajati vodilni sloj slovenske družbe, sloj njenih politikov, višjih uradnikov, poslancev, županov, načelnikov socialnih in kulturnih ustanov. Temu sloju je pripadal Bleiweis sam, saj je bil njegov najuglednejši član. V tem času se je rodila za zametke tega sloja značilna oznaka »prvaštvo«. Bleiweis je za prihodnjo slovensko skupnost nedvomno predvideval pomembno vlogo prav vodilne plasti, povezane z avstrijskim vodilnim slojem, hkrati pa v njegovem okviru uživajoče določeno avtonomijo. Ta sloj naj bi razumno usmerjal vsesplošno gospodarsko in socialno razsvetljevanje Slovencev, v določenem smislu naj bi ga kar načrtoval. Da naj bo najtrdneje zvezan z uradništvom, predvsem pa s srednjim slojem v mestih in na kmetih, je iz Bleiweisovih namer komaj mogoče dvomiti, saj se je sam vseskozi opiral prav na to okolje. Kulturniški sloj mu ni mogel biti kaj prida pri srcu, s svojimi zamislimi je utegnil postati nevaren tekmeč vodilni plasti. Bleiweisovo dvoumno ravnanje s Prešernom in poznejši spor z Levstikom sta namig, kako je že v tem času vodilni sloj takratne slovenske družbe trčil ob kulturniško plast kot ob svojega mogočega nasprotnika. Vendar se ne dá spregledati, da si je Bleiweis od časa do časa pri kulturniškem sloju iskal zaveznikov zoper cerkvene kroge, kadar so mu postali ti prenevarni. Toda tudi zavezniki so mu bili koristni samo, dokler niso ogrozili njegovega političnega prvenstva, s tem pa vloge vodilnega sloja. Končno se je rajši približal klerikalni politiki, kot da bi se zvezal z mladoslovenskimi kulturniki.

V Koseskem bi bilo prav gotovo pretirano videti osebnost z izrazitimi idejnimi ali umetniškimi potezami, da bi ga takega postavili ob bok Prešernu. Pač pa je bil ustrezno kulturno dopolnilo Bleiweisovi zamisli slovenskega naroda. Ali mu je pa tudi zares do kraja ustrezal? Vsebinsko in obliko svojega pesništva je gradil iz življenjskega položaja, značilnega za uradniški sloj v takratnih slovenskih razmerah, ki se je prav prek njegove poezije lahko vključil v narodno gibanje. Da je imel pred očmi predvsem uradniško plast, precej manj pa srednji sloj, zlasti na kmetih, je videti iz pesmi *Kdo je mar*, kjer je predvsem uradnik idealni zastopnik slovenstva; kmet se omenja precej bledó, od starega srednjega sloja nastopi le trgovec, zares živo je opisana samó uradniška kariera v vojski, Cerkvi in državi. Koseski je pesnik slovenskega uradništva, in iz tega razloga je njegova poezija groteskna — poetičnost v uradniško pristriženi podobi — ne pa zaradi nekakšne fiktivne navzočnosti slovenskega naroda v sedanosti. Prav zato se dá dvomiti, ali je Koseski zares do kraja ustrezal Bleiweisovi zamisli slovenskega naroda. Bleiweis je bil tudi v razmerju do Vesela nedvomno predvsem trezen politik, zato je lahko spretno porabil njegov pesniški sloves za kulturniško dopolnilo svoji politiki nasproti kulturi, ki je pretila spodkopati njegov lastni ugled. Toda prav ta poteza mu je v šestdesetih letih škodovala. Prvič se je pokazalo, da lahko ustvarjalen kulturniški sloj na Slovenskem postane nevaren okosteneli vodilni plasti, ki ne opravlja uspešno svoje funkcije, in da posredno lahko povzroči celó spremembe

v njeni sestavi, saj so mladoslovenski politiki prav s pomočjo mladoslovenske kulture in kritike prišli do deleža v takratnem vodilnem sloju.

S tega vidika se tudi Levstikovo razmerje do Bleiweisa pokaže v nekoliko drugačni luči, kot bi hotela teorija, po kateri sta se Bleiweis in Levstik opirala na isto socialno podlago. Iz Levstikovih stavkov v *Popotovanju iz Litije do Čateža* in iz pisma Jurčiču leta 1868 je resda videti, kot da mu je od vseh slojev takratne slovenske družbe za obstoj naroda najvažnejši kmečki srednji stan. Ne vemo seveda, ali je to ves Levstikov socialni nazor o slovenstvu. Pa tudi v tej podobi se močno razločuje od Bleiweisovega, saj temu kmečki srednji sloj ni bil edini steber racionalistično zamišljene in pretežno gospodarsko delujoče slovenske skupnosti, ampak sta mu bila prav tako važna mestni srednji sloj in pa uradništvo kot bistven dejavnik za uspešno socialno in gospodarsko načrtovanje slovenskega življenja, da o vlogi vodilnega sloja niti ne govorimo. Ali pa se od tod ne odpira že tudi jasnejši pogled na Levstikov socialni nazor? Njegovo sklicevanje na trdnega kmeta je potrebno razumeti najbrž kot odpor zoper druge elemente slovenske razslojenosti, zoper mestni srednji sloj in uradništvo, predvsem pa zoper vodilno plast, ki je v Ljubljani in drugih mestih vznikala prav iz uradniških in srednjih slojev. Bistvo Levstikove dejavnosti v šestdesetih letih je bila kritika vodilnega sloja. Resda ni mogoče zatrdno dognati, ali mu je pri tem šlo za radikalno demokratično zanikanje vodilnega sloja kot takega ali pa le za kritiko njegove premalo odločne vloge v graditvi narodne skupnosti, se pravi za kritiko njegove funkcionalnosti. Morda Levstiku samemu ni bilo jasno, do kam s svojo kritiko seže.

Prav gotovo pa je tisto, na čemer Levstik utemeljuje slovensko narodno skupnost, popolnoma nekaj drugega kot Bleiweisu. Lahko si *mislimo*, da mu bistvo narodnega življenja ni moglo biti niti racionalno delovanje v gospodarstvu niti uradniško pospeševanje gospodarskega in socialnega dviga. Podobno kot Prešernu mu je temelj naroda vseskozi kultura. Samo da pojmuje kulturo v svojih najvidnejših načelnih izjavah drugače od tistega, kar sta si zamislila Prešeren in Čop v času slovenske romantike. Kultura, za katero mu gre, ni evropska kultura od antike do moderne dobe, ki ji je glavni tvorec in nosivec izobraženi kulturniški sloj. Kultura pomeni Levstiku ljudsko kulturo v herderjanskem smislu, se pravi kulturo, ki je istovetna z jezikom, značajem, šegami in navadami, z moralo in pesniško ustvarjalnostjo samega ljudstva. V kulturi naj pride do veljave njegov prvotni, naravni značaj. Od tod seveda sledi, da je pravi ustvarjavec kulture pravzaprav ljudstvo, se pravi kmečki nižji in srednji sloj. Izobraženi kulturniški sloj po mestih naj bo predvsem posrednik in poustvarjavec te kulture; kolikor se od nje oddaljuje, se oddaljuje od značaja in pravih duševnih moči svojega naroda. Po vsem tem je več kot jasno, da se Levstikova zamisel idealne narodne skupnosti sicer loči od Prešernove, da pa ostaja vseskozi v okviru pojmovanja, da je podlaga naroda kultura. Prav zato se tako bistveno upira Bleiweisovi ideji naroda in seveda slovstveni vlogi Koseskega.

Nazadnje bi v pogovoru s teorijo, ki poskuša nanovo določiti pomen Prešernu, Bleiweisu, Levstiku in Koseskemu, lahko bežno omenili še Jeranovo zamisel slovenskega naroda. Teorija jo razglaša za najbolj

realno slovensko ideologijo tistega časa, najbrž v mislih na njeno zakoninjenost v cerkveni organizaciji in pa vpliv med ljudstvom. Kar zadeva njeno realnost, je ta bila seveda dejstvo, čeprav ne smemo podcenjevati tudi socialne podlage, na katero se je opiral Bleiweis, pa tudi položaj kulturniškega sloja, ki je v nove čase prenašal Prešernovo zamisel slovenskega naroda, ni bil tako šibek, kot se morda zdi na prvi pogled. Res pa je, da je bila Jeranova miselnost tretji izraziti pojem slovenstva v svojem času, prek tega pa pomembna za prihodnost. Po tej miselnosti je slovenski narod utemeljen v veri oziroma Cerkvi, tako da je pravzaprav samo medij za njeno uresničevanje na slovenskem narodnostnem ozemlju, pa še obramba zoper tuje sile, ki bi jo utegnili ogrožati. Od tod sledi, da morata imeti bistveno vlogo na Slovenskem vodilni in uradniški sloj Cerkve. Pod njenim nadzorstvom mora biti posvetni vodilni sloj in seveda tudi kulturniški — ta v tako zamišljeni narodni skupnosti pravzaprav ne more imeti zares svobodnega prostora za svoj ustvarjalni razmah. Da je iz takšne miselnosti bilo možno sožitje z Bleiweisovo zamisljo slovenskega naroda, je gotovo; s Prešernovim pojmom naroda, utemeljenega na evropski kulturi, pa komaj navidezen kompromis, nikakor pa ne iskren sporazum.

Ali je po vsem tem mogoče trditi kaj oprijemljivega o današnji veljavi tistih zamisli slovenskega naroda, ki so nastale v 19. stoletju kot izhodišče za uresničenje idealne narodne skupnosti? So se morda vsaka zase in hkrati vse skupaj že preživele, ker se je pač spremenila slovenska narodna skupnost, če ni morda celó na tem, da v prihajajočem vrtincu industrijske civilizacije sploh dokončno izgine? Ali pa hkrati s to skupnostjo še zmeraj obstaja aktualnost nekdanjih zamisli slovenskega naroda? Odgovor bo odvisen od sodbe o tem, kaj lahko pravzaprav odloča o krizi, usodi pa tudi koncu te ali one predstave o narodni skupnosti. In res je že na prvi pogled videti, da je vsaka teh zamisli od svojega nastanka v 19. stoletju pa do danes pretrpela ali številne krize in zlome ali pa preobrazbe.

Bleiweisova zamisel slovenskega naroda kot podjetne, gospodarne in racionalno uspešne skupnosti je doživela težke čase takoj po letu 1870, ko so njeno samogotovost omajale gospodarske krize po svetu in je psegel v naš socialni prostor zagon tujih gospodarskih zmogljivosti, ki jim takratni srednji sloj nikakor ni bil kos. Njegova nemoč se je v poznejših desetletjih še stopnjevala. Kljub temu se bo racionalistično praktična predstava o slovenski narodni skupnosti ohranjala najbrž vse dotlej, dokler bo v slovenskem prostoru obstajala socialna razslojenost, z njo pa srednji, uradniški in vodilni sloj. Zato se tudi v novih družbenopolitičnih razmerah ta zamisel lahko pojavlja kot sèn našega srednjega in uradniškega sloja, pa tudi vodilne plasti, kolikor se s tem snom istoveti; v upanju, da se bo slovenski narod prebil v uspešnost svetovnega gospodarstva, nato pa v njem ohranil svojo lastno podobo, ne da bi se v svetovni industrijski družbi že koj razkrojil. Izid te zamisli je seveda tudi zdaj odvisen od gospodarskih dogajanj, ki presegajo slovenski narodni prostor.

Jeranovska zamisel slovenskega naroda je v sto letih doživela vrsto kriz, padcev, pa spet poizkusov pomladitve. Najprej na kulturnem pod-

ročju, ko si je hotela z Mahničem prisvojiti sodbo nad slovensko kulturo, pa se je izkazalo, da ne more ustvariti svoje lastne, katoliške kulture in tekmovati s kulturniškim slojem, tako da je bila po letu 1900 prisiljena v vsaj delen kompromis; takoj nato pa še na socialnem s propadom krekovstva, čemur je sledil s koncem Avstrije še političen zlom. Novi poizkusi, krize in zlomi med obema vojnama, in zlasti v revoluciji, so bili naravna posledica tega razvojnega ritma. Vendar bi bilo zaman pričakovati, da se je jeranovska zamisel slovenske narodne skupnosti že do kraja preživela, saj še zmeraj obstajajo socialne podlage, iz katerih se je rodila. Odločilen za njeno prihodnjo usodo bo razmah industrijske civilizacije, ki šele zdaj zares stopa na Slovensko; in pa seveda notranji in zunanji položaj Cerkve v svetovnih razsežnostih.

Zdi se, da je edino Prešernova zamisel na kulturi utemeljenega naroda, ki ji je Levstik dodal manj univerzalno in zato najbrž tudi manj odločilno različico, skozi zgodovinske usode ohranjala svojo prvotno moč, notranjo kontinuiteto, pa tudi zmožnost preobrazbe. Prav zato je v odločilnih trenutkih slovenstva lahko odigrala pozitivno in zares usmerjajočo vlogo. Slovenska moderna jo je obnovila in ji s Cankarjem dala nove razsežnosti, ko jo je spojila z zamisljo nadnacionalnega socialnega boja. Pomembnost Prešernove zamisli se vidi nemara najnazorneje prav iz dejstva, da je univerzalna socialistična misel pognala na Slovenskem prave korenine šele takrat, ko se je spojila s Prešernovo in deloma Levstikovo zamisljo narodne skupnosti, utemeljene v kulturi.

Resnična kriza Prešernove zamisli bi lahko nastala šele v trenutku, ko bi prišlo v svetu, s tem pa tudi na Slovenskem do krize kulture v najglobljem smislu besede; ko bi se ta razkrojila prav v temeljih, tako da ne bi bilo več jasno, kaj je pravzaprav kultura, ko bi ne bilo mogoče več razločevati kulturo od nekulture in bi tudi ne bilo več sil, ki bi jo bile sposobne ustvarjalno ohranjati. Svetovna kriza kulture bi se izrodila v krizo slovenske narodne skupnosti, osnovane na kulturi. Ali prihaja do takšne krize in s tem do krize slovenstva kot kulturne skupnosti v današnjem času? O tem bi morali premišljati predvsem vsi tisti, ki se imajo za dediče in nadaljevalce Prešernovega duha; in če je res kultura v krizi — kaj bi bilo potrebno storiti, da bi se obnovila in si spet našla v slovenskem prostoru trdno socialno podlago.